

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Дипломна робота
(магістра)**

**з теми: «ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ
ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ВІДРІЗНЯЮТЬСЯ ЗА ТИПОМ
ОБДАРОВАНOSTІ**

Виконав: студент 2 курсу
Ps1-M18 групи
спеціальності 053 Психологія
Халахур Владислав
Валентинович

Науковий керівник:
Славіна Наталія Сергіївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної
психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, професор кафедри
загальної та практичної
психології

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНOSTІ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ	6
1.1. Визначення, види та типологія обдарованих дітей.....	6
1.2. Підходи до вивчення сутності обдарованості.....	17
1.3. Загальне поняття про вікову обдарованість.....	19
1.4 Система основних понять, пов'язаних із саморегуляцією.....	27
1.5. Увага як одна з головних характеристик саморегуляції.....	34
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	38
2.1. Загальні закономірності розвитку молодших підлітків.....	38
2.2. Потреби, мотиви, інтереси, схильності дітей підліткового віку.....	40
2.3. Передумови розвитку здібностей у підлітків.....	42
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ Й ТИПВ ОБДАРОВАНOSTІ	47
3.1. Характеристика вибірки досліджених та опис методів дослідження.....	47
3.2. Основні результати дослідження.....	58
3.3. Результати дослідження уваги, регуляції поведінки та пізнавальної активності.....	61
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Люди з високим рівнем інтелектуального та творчого розвитку потрібні суспільству, тому що саме вони роблять наукові відкриття, розробки, впроваджують їх у практику, піднімають науку та мистецтво на більш високий рівень. На обдарованих людей орієнтуються - вони є прикладом для наслідування.

Найчастіше буває так, що великий потенціал здібних людей реалізується недостатньо повно та різнобічно. Однієї з таких причин є те, що обдарована людина має певні особистісні бар'єри, що утрудняють її само актуалізацію та досягнення видатних результатів.

«Значущість особистості, - підкреслював С.Л.Рубінштейн, визначається не стільки властивостями, якими вона володіє, скільки значущістю тих суспільно - історичних сил, носієм яких вона виступає, тих реальних справ, які вона завдяки їм здійснює».

Для досягнення чого-небудь у житті, будь-якій людині необхідно мати певні якості особистості та високі регуляторні навички. Багато психологів відзначають, що люди, які споконвічно «менш здібні», але цілеспрямовано вирішують власні, особистісно-значимі завдання, виявляються, в остаточному підсумку, більше продуктивними, чим люди «більше обдаровані». Тобто максимально реалізує свій потенціал, отже, і досягає висот, частіше не той, хто був більше розвинений, а той, хто більше наполегливий, хто завзято йшов до обраної мети, переборюючи всі труднощі й перешкоди на шляху.

Те, як індивід зможе реалізувати закладені в ньому можливості, в більшій ступені залежить від активності самої зростаючої людини, від регуляції цієї активності, регуляції діяльності та поведінки. Необхідність високого розвитку саморегуляції очевидна практично у всіх галузях життєдіяльності людини.

Незважаючи на велику значимість саморегуляції в долі всіх людей, а тим більше обдарованих, які є елітою та надією суспільства, - дуже мало уваги приділяється розвитку саморегуляції школярів. Розвиток саморегуляції особливо актуальний в підлітковому віці, адже даний вік є сенситивним у плані становлення вольової активності та саморегуляції активності. При використанні підлітками методів, прийомів саморегуляції вони зможуть досягати більшої ефективності в практичній діяльності, пов'язаної з подоланням труднощів, з високим рівнем довільності.

Актуальність та недостатня розробленість у психології проблеми саморегуляції, обдарованості і зумовили вибір нами теми дослідження – «Психологічні особливості саморегуляції підлітків, які відрізняються за типом обдарованості».

Мета дослідження полягає у виявленні розходження в проявах саморегуляції у молодших підлітків, що відрізняються за типом обдарованості.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що прояви обдарованості тісно пов'язані з особливостями саморегуляції, а саме, ті або інші особливості загальної (поведінкової) регуляції діяльності певним чином пов'язані з типом обдарованості. Інакше кажучи, кожному типу обдарованості відповідають певні особливості саморегуляції поведінки.

Для досягнення мети дослідження були поставлені та послідовно розв'язані такі **завдання**:

1- здійснити теоретико-методологічний аналіз особливостей саморегуляції підлітків, проявів обдарованості.

2 - визначити різницю у проявах саморегуляції підлітків, які відрізняються за типом обдарованості.

3 - обґрунтувати та перевірити комплекс методів, що діагностують рівні

4- здійснити психологічний аналіз отриманих результатів.

Об'єкт дослідження - молодші підлітки.

Предмет дослідження – психологічні особливості саморегуляції у обдарованих підлітків.

Методи дослідження. У роботі використовувалась система методів, що включає: теоретичний аналіз літературних джерел з метою визначення стану розробленості означеної проблеми, методи спостереження, анкетування, експертних оцінок, бесіди, аналізу продуктів діяльності, статистичні методи.

Контингент досліджених. Вибірку досліджених склали 100 чоловік - учні 5-х і 6-х класів, які вчаться в НВК №14 м. Кам'янець-Подільського.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що в контексті предметної галузі вікової та педагогічної психології обґрунтовується значущість, розкривається зміст і здійснюється аналіз феномену саморегуляції підлітків, які відрізняються за типом обдарованості.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані у роботі результати можуть бути використані в якості методичного інструменту оптимізації спільної діяльності педагогів і учнів на завершальному етапі шкільного навчання, а також введені до змісту навчального курсу із соціальної психології для студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та отримали схвалення на V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрямки наукових досліджень молодих науковців (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2019р.).

Структура роботи. Структура роботи складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (91 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи становить 91 сторінка.

ВИСНОВКИ

Висока саморегуляція пізнавальної активності відзначається в академічно та творчо обдарованих підлітків, у них високий рівень саморегуляції виявляється в нерегламентованій діяльності (у ситуації невизначеності, у ситуації вільного вибору). В інтелектуально обдарованих підлітків саморегуляція пізнавальної діяльності значно нижче та пов'язана з певною нестійкістю пізнавальної потреби.

В цілому, загальна тенденція така: в діяльності, що викликає пошуковий інтерес, саморегуляція значно вище у творчо обдарованих підлітків. У діяльності, де потрібні вольові зусилля, саморегуляція вище в академічно обдарованих підлітків. Розходження між інтелектуально й академічно обдарованими підлітками статистично значимі.

Нами були отримані дані, які свідчать про наявність якісних розходжень у саморегуляції в молодших підлітків, що відрізняються за типом обдарованості.

Прояви обдарованості тісно пов'язані з особливостями саморегуляції, а саме, ті або інші особливості загальної (поведінкової) регуляції діяльності певним чином пов'язані з типом обдарованості. Інакше кажучи, кожному типу обдарованості відповідають певні особливості саморегуляції поведінки.

Зв'язок з обдарованістю проявляється й на рівні регуляції властиво пізнавальної діяльності в нерегламентовані (вільних) умовах. У цьому випадку мова йде про зв'язок саморегуляції, ініційованою внутрішньою мотивацією і типом обдарованості.

Саморегуляція молодших обдарованих підлітків прямо залежить від змісту й характеру виконуваної діяльності. Залежно від цього, підліткам, що відрізняються за типом обдарованості, властиві ті або інші особливості саморегуляції.

При проведенні занять, практичною роботою, важливо вибудувати діяльність таким чином, щоб була включена як зовнішня, так і внутрішня мотивація. Наше дослідження підтвердило, що необхідно планувати роботу з підлітками на сполученні різної мотивації та використанні різних видів діяльності. При використанні підлітками різних методів і прийомів розвитку саморегуляції вони зможуть досягати більшої ефективності в складній діяльності, пов'язаної з високим рівнем довільності, з подоланням труднощів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анохін П.К. Вузлові механізми функціональної системи як апарат саморегуляції / П.К. Анохін. – М. : Наука, 1965. – 245с.
2. Асеев В.Г. Мотивація поведження й формування особистості / В.Г. Асеев. – М. : Думка, 1996. – 156с.
3. Блок В. Рівні пильнування й увага. У кн.: Експериментальна психологія / В. Блок. – М. : Прогрес, 1998. – 156с.
4. Богоявленская Д.Б. Шляхи до творчості / Д.Б. Богоявленская. – М. : Просвещение, 1991. – 155с.
5. Бодалев А. А. Про напрямки й завдання наукової розробки проблеми здатностей / А. А. Бодалев // Питання психології, 1994, №1. – С. 119–124.
6. Божович Л.И. Проблеми формування особистості / Л.И. Божович. – М. : Просвещение, 1995. – 255с.
7. Божович Л.И. Що таке воля? / Л.И. Божович // Родина й школа, 1981. – №1. – С. 32–35.
8. Божович Л.И. Досвід експериментального вивчення довільної поведінки / Л.И. Божович, Л.И. Славина, Т.В. Ендовицкая // Вопросы психологи, 1996. – №4. – С.55–68.
9. Брушлинский А. В. Про природні передумови психічного розвитку людини / А. В. Брушлинский. – М. : Просвещение, 1997. – 185с.
10. Венгер Л.А. Педагогіка здатностей / Л.А. Венгер. – М. : Просвещеие, 1993. – 265с.
11. Питання психології здібностей школярів / під. Ред. В.А. Крутецького. – М. : Просвещение, 1994. – 165с.
12. Виготський Л. С. Зібрання творів в 6-ти томах / Л. С. Виготський. – М. : Педагогіка, 1985. – 355с.
13. Гальперин П. Я. До проблем уваги / П. Я. Гальперин. – М. : Педагогіка, 1998. – 275с.

14. Гильбух Ю.З. Увага: обдаровані діти / Ю.З. Гильбух. – М. : Педагогіка, 1991. – 355с.
15. Глотова Г.А. Творча обдарованість особистості: проблеми методи дослідження / Г.А. Глотова. – Хар. : Думка, 2002. – 286с.
16. Голубєва Э.А. Деякі проблеми експериментального вивчення природних передумов загальних здатностей / Э.А. Голубєва // Питання психології, 1993. – №3. – С. 16–28.
17. Голубєва Э.А. Здібності та індивідуальність / Э.А. Голубєва. – М. : Педагогіка, 1993. – 155с.
18. Добрынин Н.Ф. Увага і пам'ять / Н.Ф. Добрынин. – М. : Педагогіка, 1998. – 155с.
19. Дормашев Ю. Б. Психологія уваги / Ю. Б. Дормашев, В. Я. Романов. – М. : Педагогіка, 1999. – 165с.
20. Дружинін В. Н. Психологія загальних здатностей / В. Н. Дружинін. – М. : Просвещение, 1995. – 185с.
21. Дружинін В.Н. Когнітивні здатності – структура, діагностика, розвиток / В. Н. Дружинін. – М. : Просвещение, 2001. – 195с.
22. Дьяченко М.И. Психологія: словник – довідник / М.И. Дьяченко – М. : Просвещение, 1998. – 165с.
23. Єрмолаєва М. В. Психологія розвитку / М. В. Єрмолаєва. М. : Просвещение, 2000. – 165с.
25. Запорожець А.В. Актуальні проблеми вікової психології / А.В. Запорожець. – М. : Просвещение, 2000. – 365с.
- Іванников В. А. Психологічні механізми вольової регуляції / В. А. Іванников. – М. : Педагогіка, 1989. – 164с.
26. Іванников В. А. До сутності вольової поведінки / В. А. Іванников // Психологічний журнал, 1985. – Т. 6. – №3. – С.47–55.
28. Имекадзе И.В. До проблеми спонукання діяльності / И.В. Имекадзе // Вопросы психологии, 1996. – №5. – С. 124–131.

29. Калинин В.К. До питання про вольове зусилля / В.К. Калинин // Проблеми формування особистості й вольовий процес. – М. : Просвещение, 1986. – С. 111–129.
30. Кон М. Психологія підлітка / М. Кон. – М. : Просвещение, 1991. – 172с.
31. Конопкин О.А. Психологічні механізми саморегуляції діяльності / О.А. Конопкин. – М. : Наука, 1980. – 185с.
32. Конопкин О.А. Психічна саморегуляція довільної активності особистості / О.А. Конопкин // Вопросы психологии, 1995. – №1. – С.5–12.
33. Крайг Г. Психологія розвитку / Г. Крайг. – Спб. : Питер, 2001. – 992с.
34. Короткий психологічний словник / під общ. ред. А.В.Петровського, М.Г. Ярошевського. – Рос. на Дон. : Наука, 2003. – 375с.
35. Круглова Н.Ф. Особливості саморегуляції в підлітковому віці / Н.Ф. Круглова // Психологічний журнал, 1994. – №2. – С.66–73.
36. Лейтес Н.С. Про розумову обдарованість / Н.С. Лейтес. – М. : Просвещение, 1990. – 295с.
37. Лейтес Н.С. Здатності й обдарованість у дитячі роки / Н.С. Лейтес. – М. : Просвещение, 1984. – 145с.
38. Лейтес Н.С. Вікова обдарованість школярів / Н.С. Лейтес. – М. : Просвещение, 2000. – 187с.
39. Леонтьев А. Н. Проблеми розвитку психіки / А. Н. Леонтьев . – Изд. 2-е М. : Думка, 1995. – 345с.
40. Леонтьев А.Н. Діяльність. Свідомість. Особистість / А. Н. Леонтьев. – М. : Наука, 1995. – 345с.
41. Матюшкин А.М. Загадки обдарованості / А.М. Матюшкин. – М. : Наука, 1993. – 265с.
42. Мелик-Пашаев А.А. Сходи до творчості / А.А. Мелик-Пашаев, З.Н. Новлянская. – М. : Наука, 1993. – 265с.

1995.

43. Моросанова В. И. Індивідуальний стиль саморегуляції довільної активності людини: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра психологічних наук / В. И. Моросанова. – М. : Просвещение, 1995. – 30с.

44. Моросанова В. И. Індивідуальний стиль саморегуляції: феномен, структура й функції в довільній активності людини / В. И. Моросанова. – М. : Наука, 1998. – 175с.

45. Мясищев В.Н. Про зв'язок схильностей і здатностей / В.Н. Мясищев. – Л. : Наука, 1982. – С. 3-14.

46. Небылицин В.Д. Психофізіологічні дослідження індивідуальних розходжень / В.Д. Небылицин. – М. : Просвещение, 1996. – 336с.

47. Обухова Л.Ф. Дитяча вікова психологія / Л.Ф. Обухова. –М. : Просвещение, 2000. – 236с.

48. Обдаровані діти / під ред. В.М.Слуцкого, Г.В. Бурменской. – М. : Просвещение, 1991. – 175с.

49. Обдарований ребенок / під ред. О.М.Дьяченко. – М. : Наука, 1997. – 175с.

43. Пиаже Ж. Еволюція інтелекту в підлітковому і юнацькому віці / Ж. Пиаже: теорія, експерименти, дискусії. – М. : Просвещение, 2001. – 265с.

44. Петровский А.В. Здібності // Вступ в психологію. – М. : Педагогіка, 1995. – 165с.

50. Практикум з психології / під ред. А. Н. Леонтьева, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М. : Просвещение, 1972.

45. Практична психологія / під ред. М.К. Тугушкиной. – М.: Просвещение, 2000. – 165с.

51. Проблеми здібностей / під ред. В.Н. Мясищева. – Л. : Наука, 1962.

52. Психологія обдарованості дітей і підлітків / під ред. Н. С. Лейтеса. – М. : Просвещение, 2000. – 285с.
59. Психологія обдарованості (від теорії до практики) / під ред. В.Д.Ушакова. – М. : Просвещение, 2000.
60. Психічна саморегуляція: методичні вказівки. – Спб. : Питер, 1996.
53. Робоча концепція обдарованості / ред. В.Д. Шадриков. – М. : Просвещение, 1998. – 267с.
54. Райс Ф. Психологія підліткового і юнацького віку / Ф. Райс. – Спб. : Питер, 2000. – 285с.
55. Рубинштейн С.Л. Основи загальної психології / С.Л. Рубинштейн. – М. : Просвещение, 1996. – 388с.
63. Рубинштейн С.Л. Проблема здібностей і питання психологічної теорії / С.Л. Рубинштейн // Питання психології, 1960. – №3.
56. Савенков А.И. У колиски генія / А.И. Савенков. – М. : Просвещение, 2000. – 381с.
57. Савенков А.И. Обдаровані діти в дитячому садку й школі / А.И. Савенков. – М. : Просвещение, 2000. – 238с.
64. Саливанов В.И. Психологія вольової активності / В.И. Саливанов. – Рязань: РГПИ, 1974.
65. Славина Л.С. Роль поставленої перед ребенком мети й утвореного їм самим наміру як мотивів діяльності школяра / Л.С. Славина // Вивчення мотивації дітей і підлітків // ред. Л. И. Божович і Л. В. Благонадежина. – М.: Педагогіка, 1972.
58. Смирнова Е.О. Розвиток волі й довільності в ранньому й дошкільному віках / Е.О. Смирнова. – Москва - Воронеж. : Наука, 1998. – 238с.
59. Сучасний словник по психології /автор - укладач В.В. Юрчук - Мінськ: Сучасне слово, 1998. – 355с.
60. Здатності й інтереси / під ред. Н.Д. Левитова, В. А. Крутецкого. – М. : Просвещение, 1992. – 155с.

61. Степанский В.И. Психічна саморегуляція діяльності / В.И. Степанский. – М. : Просвещение, 1991. – 174с.
62. Телегіна Э. Д. Психологічна регуляція й саморегуляція творчої розумової діяльності людини: Автореф. дис. на соиск. учен. степ, д-ра психол. наук / Э. Д. Телегіна. – М. : Просвещение, 1993. – 30с.
63. Теплов Б.М. Проблеми індивідуальних розходжень / Б.М. Теплов. – М. : Просвещение, 1991. – 130с.
66. Фельдштейн Д. И. Психологія дорослішання / Д. И. Фельдштейн. – М. : Просвещение, 1999.
67. Хрестоматія по віковій і педагогічній психології / укладачі І.В.Дубровина, А.М. Парафіян, В.В. Зацепин. – М. : Просвещение, 1999. – 244с.
68. Чудновский В. Э. Про віковий підхід до типологічних особливостей / В. Э. Чудновский // Питання психології, 1993. – №3. – С.23– 34.
69. Чудновский В.Э. Виховання здатностей і формування особистості / В. Э. Чудновский. – М. : Педагогіка, 1986. – 163с.
70. Чудновский В.Э. Обдарованість: дарунок або випробування? / В. Э. Чудновский, В.С. Юркевич. – М. : Педагогіка, 1990.
82. Шадриков В.Д. Про зміст понять «здібності» і «обдарованість» / В.Д. Шадриков // Психологічний журнал, 1983. – №5. – С.3–10.
83. Шаграева О.А. Дитяча психологія. Теоретичний і практичний Курс / О.А. Шаграева. – М. : Просвещение, 2001. – 163с.
- Штерн В. Обдарованість дітей і підлітків і методи її дослідження / В. Штерн. – М. : Просвещение, 1996. – 103с.
- Шульга Т.И. Становлення вольової регуляції в онтогенезі / Т.И. Шульга. – М. : Просвещение, 1994.. – 146с.
84. Щукина Г.И. Проблема пізнавального інтересу в педагогіці / Г.И. Щукина. – М. :Педагогіка, 1971.

85. Эльконин Д.Б. До проблеми періодизації психічного розвитку в дитячому віці / Д.Б. Эльконин // Питання психології, 1991. – №4. – С.34–40.
86. Эльконин Д.Б. Проблеми психічного розвитку дитини / Д.Б. Эльконин. – М.: Просвещение, 1999. –233с.
87. Юркевич В.С. Саморегуляція як фактор загальної обдарованості. У сб.: Проблеми диференціальної психології / В.С. Юркевич. – М. : Просвещение, 1992. – С. 233–249.
88. Юркевич В.С. Обдарований ребенок: ілюзії або реальність / В.С. Юркевич. – М. : Просвещение, 1996. –245с.
89. Юркевич В.С. Світла радість пізнання / В.С. Юркевич. – М. : Просвещение, 1997. –164с.
90. Юркевич В.С. Вивчення індивідуальних розходжень у здатності до саморегуляції / В.С. Юркевич В.С. – Автореф. канд. дис. – М. : Просвещение, 1973. – 25с.
91. Якобсон П.М. Психологічні проблеми мотивації поведінки людини / П.М. Якобсон. – М.: Освіта, 1999. – 125с.